

Зоран Стојиљковић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

ТРАКТАТ О СОЦИЈАЛНОЈ ПРАВДИ И ПРАВИЧНОСТИ*

Сажетак

Разумевање и тумачења социјалне правде су предмет спорења управо зато што су импрегнирана, или још пре контаминирана, различитим интересним очекивањима и идеолошким значењима и читавањима. У фокусу овога рада је питање одрживости различитих стратегија редуковања неједнакости унутар различитих поимања демократског и социјално кохезивног друштва. Рад је структуриран тако да његов први део покушава да пружи увид у различита разумевања социјалне правде и настојања њеног институционалног дизајнирања и примене. У другом делу се даје преглед актуелних покушаја заустављања раста неједнакости. Теза коју заступама је став да истовремена раширена постдемократска редукација демократије, поред увећања економских неједнакости води и ерозији правне и политичке једнакости. Последишно, већ опако неједнак свет завршава уместо у утопији праведног друштва у њеној дистопијској карикатури.

Кључне речи: социјална правда, расподела, једнакост, социјална кохезија, порези, универзални доходак

1. УВОД

Наш либерални мислилац Владимир Јовановић своје сину, великом нашем правнику и политичком социологу, дао је име Слободан а ћерки Правда. Са слободом и Слободанима смо имали различита искуства, али се правда ни као име ни као пракса у Србији једноставно нису „запатали“.

Правду, као уосталом и слободу, једнакост, достојанство, мо-

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179076, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

жемо одредити као највише људске вредности и циљеве. Они припадају роду *apeiron*, односно бескрајних и безобалних појмова које је тешко дефинисати, а још теже разграничити.

Уредити друштвени живот у складу са начелима правде, једнакости и слободе истовремено је вечити и недосегнути идеал. Уосталом, највеће револуције које памти историја извршене су зарад борбе за слободније и праведније друштво. Основна тешкоћа у дефинисању концепта социјалне правде крије се у томе што ће људи, у зависности од свог друштвеног положаја, различито гледати на то шта су правда и праведно друштво. Историја политичких и социјалних теорија је зато умногоме историја спорења око разумевања правде.

По Платону, рецимо, правда је дати свакоме оно што му припада и обезбедити му да ради онај посао за који је способан. Према томе, суштина правде је у знању шта ко треба да ради према својој способности.¹ Праведно друштво је дакле меритократија (владавина заслужних или способних), а не плутократија (владавина богатих) или какиократија (владавина најгорих, олоша), али ни партократија, па ни демократија.

За Аристотела, правда није само најзначајнија врлина, она обухвата у себи све врлине. Њена основна, општа садржина је поштовање закона и поступање према ближњима као себи једнакима из којих он истина, у сагласју са тадашњим духом времена, искључује робове, странце, па и децу и жене. Аристотел посебну, конкретну правду дели на две врсте: дистрибутивну и корективну. Дистрибутивна правда почива на принципу дељења. Њена суштина се огледа у геометријској сразмери. То значи да ће сваки појединац добити од заједничког добра сразмерно својим заслугама. Онај ко заслужи више, више ће и добити. Другу, посебну правду Аристотел назива корективном или изједначујућом правдом. Корективна правда почива на принципу аритметичке сразмере. То заправо значи да ће сви добити подједнако. Међутим, проблем се јавља када правду треба поделити међу неједнаким људима. Тада Аристотел препоручује начело сразмере. По мишљењу Аристотела, праведно је пропорционално, а неправедно оно што се огрешује о пропорцију.²

Римљани су преузели Аристотелов принцип дистрибутивне правде. Треба свакоме дати оно што му припада по заслугама. Они су право и правду инструментализовали до те мере да су све претворили у формуле. Једна од њих је: *Instituto est honeste vivere*,

1) Платон, *Држава*, Дерета, Београд, 1983, стр. 11–28.

2) Аристотел, *Политика*, БИГЗ, Београд, 1984.

neminem ledere suum quique tribuere (Правда је часно живети, нико-
ме не шкодити, свакоме своје дати).

Начело правде и праведности је неспорно, међутим оно што је проблем јесте на који начин утврдити једнакост мере којом се праведно мери. Мерење вредности је увек субјективно. Због тога ће свака страна која даје нешто своје, по правилу, сматрати да је неправедно закинута и да није добила „своју правицу“ – оно што јој по праву припада.

Даља дилема је да ли у различитим „подручјима правде“ у којима важе специфична мерна правила у погледу рада, знања, части, признања, приступа служби или божанској милости треба, унутар онога што би се дало назвати сложена једнакост, успостављати тиранију јединствених „простих“ правила једнакости.³ Питање је, рецимо, да ли је, поред једнакости пред богом и законом и додатно у политичким правима, потребно и правично прихватити и материјалну једнакост и у којој мери. Волцеров позитивни одговор креће се у границама децентрализованог демократског социјализма – ограниченог тржишта, снажне државе благостања и радничке контроле компанија. Аргумент је да борба против здружености богатства и власти најистанчанији је савремени израз самоуважавања.⁴ Но ако би се данас правна и политичка једнакост и дале универзално прихватити, то ни из далека није случај са социјалном правдом и правичношћу.

2. КЉУЧНЕ ДИЛЕМЕ И КОНТРОВЕРЗЕ ОКО РАЗУМЕВАЊА СОЦИЈАЛНЕ ПРАВДЕ

Истовремено, социјална правда се опире сваком прецизном дефинисању. Поједностављено, расправа о социјалној правди покрива поље значења и спорова који се воде око тога колико широко треба прихватити једнакост међу људима, је ли она уопште потребна, односно колико је она уопште правична и развојно одржива.

Сиромаштво, рецимо, свакако не доприноси једнаким правима и друштвеним шансама. Такође би се могао прихватити и став да неправдоправност права и положаја мањинских група и идентитета може водити у њихову политичку и економску маргинализацију. На другој страни, не води ли, без обзира на најбоље намере, потпуна материјална једнакост на пут до пакла, гушења труда, талената и вештина (слободи и да не говоримо)? Своди ли се онда социјална

3) Мајкл Волцер, *Подручја правде, Одбрана плурализма и једнакости*, Филип Вишњић, Београд, 2000, стр. 38-47.

4) Исто, стр. 416, 407.

правичност на индивидуално њено разумевање и акте милосрђа и солидарности или треба и нормативно уредити правила и принципе прерасподеле којима се редукују тржишне неправде?

Примера ради, за либертаријанце, социјална правда је у слободном друштву ако не већ „пут у ропство“⁵ онда бар „логичка бесмислица“⁶ јер подразумева тоталитарно уређивање правила и мере које се намећу слободним појединцима. Ширење правде и једнакости на поље економије које за комунитарне егалитаристе тек омогућује правну и политичку једнакост, за либертаријанце је пут у кажњавање талената и принудну једнакост у сиромаштву.

Наш Радомир Лукић, поред правне и економске разликује и моралну и верску димензију правде. Под појмом морална правда он подразумева ону ситуацију где је праведно дати другом више него што добија. На тај начин морална правда заправо подразумева давање милостиње. Верска правда, према мишљењу академика Лукића, подразумева чин давања другоме без икакве накнаде. Уједно, тако се и без наметнуте државне прерасподеле бар делимице компензују неправичне животне околности које стоје, по правилу, у корену неједнакости.⁷

Ко је онда коначно у праву – либертаријанци који би да штите *sacro egoismo* свакога од нас од тираније већине или комунитарци који би у име друштва да нас заштите од похлепе и страсти за влашћу моћника? Не ради ли се ту заправо о амбивалентном и неретко напетом односу између слободе и једнакости унутар различито разумеване демократије? Питање је и да ли ја, рецимо, као цивилни републиканист, залажући се за један сет вредности попут социјалне правде и солидарности, ограничавам безобално разумевање демократије некога вођеног само сопственом скепсом и правом на потпуну аутономију, односно само својим калкулацијама и рационалним избором.⁸ Најзад, ако и желимо да држава интервенише, залажемо ли се ми на пољу економије за једнакост могућности и шанси или и за трајније уједначавање прилика, па и радикално левичарску једнакост исхода?

Кључни искорак из апорија социјалне (не)правичности нуди велики амерички филозоф, у простору полемика комунитарца и либерала рекло би се комунитаризовани либерал, Џон Ролс и њего-

5) Фридрих Хајек, *Поредак слободе*, Нови Сад, Global Book, 1998.

6) Иван Јанковић, „Шта је то социјална правда?“, Internet, <http://katalaksija.com/2007/05/31/sta-je-to-socijalna-pravda/>, 23/03/2018.

7) Радомир Лукић, *О правди и правичности*, Дом културе Студентски град, Београд, 1995.

8) Давор Родин, „Либерализам и комунитаризам: двије корекције сувремене демократије“, *Политичка мисао*, бр. 32(1)/1995, стр. 24–26.

ва концепција правде као правичности.⁹ До ње Ролс долази мисаоним експериментом у коме у почетној позицији, прекривени велом незнања, не знајући модерним вокабуларом рекло би се да ли су просјаци или олигарси, људи трагају за принципима правичности. Наравно читава конструкција од које полазимо је бег из могуће позиције губитника у којој се свако, и то по различитим основама и социјалним детерминацијама, потенцијално може наћи.

Његов аргумент, подложен критикама пре свега са становишта обухватности могућих ситуација и околности, оригинално формулисан у магнум опусу Теорија правде је да праведно друштво треба да задовољи два принципа.¹⁰ Прво, да гарантује једнака основна права за све. Друго, да осигура да социоекономска неједнакост ради у максималну корист оних на дну лествице (принцип разлике) и да постоји правична једнакост могућности у конкуренцији за послове и функције. Ролсова два принципа, узета заједно, чине, по моме суду, репер за мерење правичности. Закључак је да неједнакост дакле мора бити резултат једнаких могућности и корисна свима. Тако се концепт праведног мири са концептом развојног друштва.

Слично полазиште бране данас Франциско Фереира или Бранко Милановић¹¹ када, по аналогији са добрим и лошим холестеролом, говоре о лошој, стагнатној и друштвено цементирајућој и доброј, развојно стимулативној и индивидуално подстичућој (умереној) неједнакости.

У просперитетној, другој половини 20. века постигнут је око социјално праведног друштва лабав и широк преклапајући политички консензус¹² који су склопиле социјалдемократе/социал-либерали, демохришћани и, имајући у виду и одрживост развоја и међугенерациску солидарност, Зелени. (Ослабљени) плод овог консензуса је концепт социјалне кохезије и, данас, европски стуб социјалних права.

Настојање да се дифузан и сложен појам социјалне правде садржајно прецизира и операционализује довео је до формирања индекса социјалне правде који обухвата следеће димензије: спречавање сиромаштва, једнакост у образовању, доступност тржишта рада, социјалну кохезију, недискриминацију и здравље.¹³

9) John Rols, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Harvard, 1999.

10) Исто.

11) Бранко Милановић, *Богаташи и сиромаси: кратка и необична историја глобалне неједнакости*, Службени гласник, Београд, 2012.

12) John Rols, *A Theory of Justice*, нав. дело.

13) Марина Благојевић Хјусон, „Социјална правда и развој – кокошка или јаје?“, *Политика*, 9.2.2017.

2.1. Актуелни контекст

Стара је истина да ниједно друштво није имуно на неједнакост, али се ради о томе да се мора тежити смањењу и ублажавању социјалних и економских разлика. Пикети тврди да проблеми због неједнакости настају када ова постане тако екстремна да више није корисна за раст.¹⁴ Оне су данас поново постале енормне и прете да пониште сваку идеју о кохезивном друштву – друштву у коме смо повезани духом солидарности и припадања и дељења заједничких вредности. Звучи готово невероватно али данас најбогатијих 1% поседује више од свих 99% заједно. Последице, у време огромне неједнакости у богатству и приходима, људи широм света губе веру у демократију – у власт народа, из народа и за народ. Они убрзано постају свесни да је глобална економија намештена тако да награђује оне на врху, а на рачун свих осталих, и то их чини гневнима.

2.2. Шта су основни принципи праведне расподеле?

Опредељење за исто достојанство и исте могућности за живот, као и активну друштвену и политичку партиципацију захтевају праведну расподелу друштвених ресурса. Поједностављено, постоје четири различита принципа праведне, социјалне расподеле: једнакост, праведна накнада према учинку, праведно задовољење потреба и принцип једнаких шанси.

1. Када говоримо о начелу једнакости оно се, пре свега односи на правну и политичку једнакост, односно на начело да сви у једнакој мери морају да имају прилику за самоодређење и учешће у политици. Међутим, у стварности правна једнакост и даље не значи равноправност. Управо у сфери професије и рада и даље постоје старе неједнакости. И даље је неспојивост породице и посла углавном проблем са којим се суочавају мајке. Нажалост, жене зарађују мање од мушкараца, жене лакше губе и радна места и чешће су угрожене сиромаштвом.

Када се говори о принципу једнакости и равноправности, у савременим друштвима, чини се да више него икада пажњу треба посветити генерацијској равноправности. Концепт генерацијске равноправности се односи на захтев да данас појединци не живе на рачун будућих генерација. Консолидација јавних буџета не сме да доведе до тога да будућа генерација добије у наслеђе пропалу ин-

14) Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, Harvard University Press, Harvard, 2014, стр. 383.

фраструктуру и задужен јавни буџет. Школски пример недостатака генерацијске равноправности јесте урушавање животне средине.

2. Праведна накнада према учинку, односно принцип заслуге захтева да се једнаки учинци третирају једнако. Типичан пример за ову максиму правде јесте поново актуелан захтев: једнака плата за једнак рад. Тржиште награђује, међутим, само постигнути резултат и тиме остаје равнодушно за напор, труд и мотивисаност. Са друге стране, велики број учинака посебно оних остварених у породици, врши се без накнаде и пошто ове послове у највећој размери обављају жене из тога проистиче истовремено и двоструки дефицит правде.

3. Трећи принцип социјалне правде „задовољења према потребама“ Маркс је изложио износећи став: „свако према својим способностима, свакоме према његовим потребама“. Он је сматрао да ће се овај принцип остварити у оквиру неке више фазе комунистичког друштва и да ће појам правде на тај начин постати сувишан. Но унутар процеса тржишног креирања потреба егоизам и нарцис-оријентација могу произвести различите, често и нереалне потребе и жеље. Зашто не бих имао најновији тип аутомобила, кућу у елитном кварту, летњиковац на обали језера или сопствени авиончић? Шта са тим ако поседујем више од већине држава? Алтернатива овом становишту јесте да ће појединци који задовоље реалне жеље живети достојанствено. Међутим, додатни проблем у анализи праведног и достојанственог живота односи се управо на питање о којим робама и добрима је реч, као и да ли то било ко треба да прописује. Као кључни проблем успоставља се проблем културе солидарности која ограничава похлепу.

4. Једнакост шанси: Код овог принципа реч је о прерасподели животних прилика и шанси. Заправо, овде је реч је о једнакости почетних услова. Када је појединцима обезбеђена ова врста једнакости, онда је и неједнакост која потом може да следи праведна. Неједнакост у шансама и почетним животним приликама може бити директна последица разлике урођених способности, али и различитих могућности родитеља, традицијом формираних родно специфичних подела улога или различитих видова образовања.¹⁵ Модерне теорије о принципу једнаких шанси стога упућују на једнакост животних прилика. Ове теорије заступају став да правда не захтева само једнократну интервенцију државе, већ су неопходне сталне, дуготрајне интервенције, како би се правда успоставила, али и успешно одржавала.

15) Александер Петринг, *Социјална држава и социјалдемократија*, ФЕС, Београд, 2012, стр. 14-38.

2.3. У каквом су односу социјална правда и демократија?

Сви људи морају да уживају једнако достојанство и заслужују једнако поштовање. Једнакост, слобода, достојанство и поштовање су предуслов демократије. Основни предуслов да бисмо могли да говоримо о самопоштовању и осећању достојанства људи јесте да имају материјалну и егзистенцијалну сигурност.

2.3.1. Мит о култури и зависности

Социјална држава почива на принципу прерасподеле, давања од оних који имају ка онима који немају и који су егзистенцијално угрожени. Овај поступак неки сматрају неоправданим и неправедним. У том смислу, либертаријанци сматрају да кроз политику опорезивања држава заправо кажњава оне који су способни да створе богатство. Истовремено, држава код корисника социјалне помоћи ствара дух лењости и неодговорности, односно културу зависности од других.

Међутим, идеја о зависности од социјалне помоћи је контроверзна јер се зависност од социјалне помоћи сматра разлогом за стид и буди осећај изопштености. Од третмана издржаваних, неправедних „грађана другог реда“ до става да су њима, за разлику од пореских платиша, „поклоњена“ једнака демократска права одлучивања само је један (полу)корак. Најзад, живот од социјалне помоћи није ни у најбогатијим друштвима лагодна опција па већина људи чине све како би се ње извукли.

2.3.2. Социјална изопштеност као главни непријатељ социјалне правде

Друштвена укљученост дефинише се као процес који омогућава да они који су у ризику од сиромаштва и друштвене искључености добију средства и могућности за пуно учешће у економском, друштвеном и културном животу и постизању друштвеног стандарда који се сматра нормалним у друштву.

Супротно, појединци и читаве друштвене групе могу бити економски изопштени, како у погледу производње, тако и у погледу потрошње. Када појединац једанпут изађе са тржишта рада, изузетно му је тешко да се на њега врати. Страх од незапослености и беде је данас један од најраширенијих страхова у Србији (и не само у њој).

Последично, активно политичко учешће може бити ван до-машаја оних који немају довољно средстава, информација или могућности да се баве политиком. Лобирање, учествовање у демонстрацијама или политичким митинзима захтевају приступ информацијама. Што су дуже социјално искључени, то ће вре-меном њихови проблеми да се умножавају, јер њихов глас нико не чује.

Наоко парадоксално из друштва су изопштени и богати – боље речено они су се из њега добровољно повукли. Богати могу да се у потпуности повуку из области образовања и здравствене заштите које финансира држава и да сами плаћају приватне услу-ге. Имућни појединци се све више изолују од осталог друштва у „елитне заједнице“. Богати у томе налазе оправдање зашто трагају за бројним начинима и решењима за избегавање плаћања пореза и других обавеза према држави.

2.4. Социјална држава и механизми успостављања социјалне правде

Социјална држава има различите начине и механизме социјалних давања и заштите сиромашних и друштвено изопштених. У првом реду ту су новчана давања у виду накнада за незапослене, пензије или дечији додаток. Такође, социјална држава преко пореза и дажбина остварује приходе који, између осталог, служе за финансирање социјалних система.

Социјална давања се обезбеђују дакле кроз опорезивање. Већина левичара сматра да порези требају да буду довољно велики како би држава обезбедила већи прилив у национални буџет. Заговорници другачијег, (нео)либералног приступа међутим тврде да социјалну помоћ треба да примају само најугроженији. Они сматрају да је држава благостања скупа, неефикасна и превише бирократизована, па захтевају да се њене функције редукују. Ова разлика налази се у срцу дебата у вези са формом и обимом социјалне државе.

Једна од главних разлика између различитих модела државе благостања тиче се доступности бенефиција. У системима социјалне државе који нуде универзалне бенефиције, помоћ добијају сви којима је она потребна, без обзира на висину прихода или економски статус. Решење је да држава делује превентивно. Последично, захваљујући великом броју квалитетних социјалних услуга које су свима доступне много мањи број људи је зависан од социјалне помоћи државе.

2.5. Порези и Правда

„Порези су оно шта плаћамо зарад цивилизованог друштва“
Оливер Вендел Холмс

Порез је најкраће и најједноставније речено принудно плаћање без непосредне противуслуге. За друга плаћања, која се наплаћују зарад финансирања јавних услуга, то не важи. Таксе и доприноси се уплаћују за одређену сврху.

Порески систем треба да почива на принципу праведности. Међутим, спорно је питање шта је то праведно опорезивање. Концепт хоризонталне правде и линеарних пореза се односи на захтев да порески обвезници са истим дохоцима треба да плаћају исте пореске износе. Као друго, вертикална правда и прогресивно опорезивање су концепт по коме појединци који остварују веће приходе треба да плаћају виши износ пореза него они које остварују ниже приходе.

Други проблем је што често није могуће утврдити рационалну и тачну цену за ону услугу коју пружа држава, а то је случај са јавним добрима. Када говоримо о тзв. јавним добрима пре свега мислимо на земљу, ваздух, воду, али и правни поредак, обезбеђивање унутрашње и спољашње безбедности, социјална давања, школе, путеве и јавни превоз. Потпуно је, међутим, јасно да порески обвезници преко својих пореза заправо плаћају држави за противуслугу, за коришћење јавних добара, као и да та услуга може бити неквалитетна и скупа (неретко и једно и друго). Закључак да трошкови државе треба да буду пажљиво надгледани, а јавни сектор изложен конкуренцији, сам се по себи намеће.

Порески систем би требао да буде уређен тако да што мање нарушава економске односе и омета економски раст. Истраживања иначе говоре да се не може утврдити директна веза између економског раста и висине пореза. Постоје, рецимо, два разлога из којих некој држави може да се исплати да наплаћује низак порез на приходе капитала, на пример на добит предузећа. Најпре, на тај начин може да се обезбеди боља инвестициона клима, што има позитивне ефекте на економски раст. Други разлог је пореска утакмица. Захваљујући пореској политици ниског пореског оптерећења могуће је привући капитал из других земаља. Но, тиме се улази у ризик трке ка дну без краја у којој извесно добијају само најбогатији.

2.6. Порески систем у Србији: Робин Худ или Супер Хик?

Србија, сходно својој периферној позицији није само приморана да прилагоди свој порески систем интересима капитала, већ и да примени, уместо саге о Робину Худу бранитељу сиромашних, Суперхикову логику, по стрип јунаку који пљачка сиромашне да би плен дао богатима. Пратећи доктрину неолибералних економиста српска пореска политика се усмерава на сферу потрошње. Будући да сви морају да купују разна добра и услуге, без обзира на то да ли су сиромашни или богати, исправан начин да се пуни буџет – сматра се – јесте да се он ослони на потрошњу, тј. на ПДВ. Међутим, свима је очигледно да стандардна стопа од 20%, колико ПДВ износи у Србији, не утиче подједнако на квалитет живота човека који једва обезбеђује услове да преживи и човека који располаже милионима.

Ипак, пореска конкуренција намеће управо такво опорезивање, приморавалујући државу да ослобађа пореских стега кретање капитала (односно богате). А на основу суперхиковске логике Србија додатни стимуланс капиталистима даје не само одсуством прогресивног опорезивања већ и субвенционисања радних места, продајом земљишта и објеката испод цене и слободним економским зонама (којима обезбеђује одређен степен аутономије приватног предузећа у односу на законодавство државе). Истовремено, број богатих грађана од којих може да се наплати порез занемарљив је у односу на велику већину сиромашних.

Сада око 20.000 људи, који остварују троструко већу зараду од просека плаћа годишњи порез, а држава по том основу добија око четири милијарде динара. Ако би се број оних који плаћају овај порез, као и пореска стопа, дуплирали (повећање са 10% на 20% и са 15% на 30%) држава би остварила додатне приходе од „тек“ око 100 милиона евра – четири пута мање од суме која је „отета“ милионској армији пензионера и запосленима који примају више од 25.000 динара.

2.6.1. Проблем легалности имовине

Покушаји увођења пореза на богатство и луксузну потрошњу неретко се завршавају његовим сељењем из земље или избегавањем пореза. Разлози су слични интереси власти и богаташа, као и чињеница да у свету постоји десетак и више држава „пореских рајева“ где се сели капитал, а богатство се не опорезује.

Једна од многобројних опасности када је реч о угрожавању социјалне политике прерасподеле јесте и избегавање плаћања пореза. Џон Мајнард Кејнз га је назвао „јединим интелектуалним постигнућем које се уопште исплати“.¹⁶ Људи су одувек били креативни када је требало избећи плаћање пореза. Поред избегавања плаћања пореза, постоји и утаја пореза која је незаконито избегавање плаћања пореза. Какав ће ефекат имати примена унакрсне провере података о имовини и додатног опорезивања богатих у Србији, ако и када до њих дође, тешко је проценити.

3. ИМА ЛИ ОДРЖИВЕ АЛТЕРНАТИВЕ? КА ОБНОВИ ЈЕДНАКОСТИ И ПРАВИЧНОСТИ

Паралелно са растом неједнакости, расту и многе се и идеје о повратку у нормалност, осигурању пристојног живота за све, а и о повратку умереној (не)једнакости. Овде ћу само крајње сумарно изложити четири таква приступа.

Три од њих – (1) концепти и иницијативе официјелних актера, попут *Decent Job Initiative* Међународне организације рада или *flex-security* програма, (2) као и различити модели Универзалног базичног дохотка (УБД), па и (3) предлози повратка на прогресивно опорезивање остају у оквиру „организованог капитализма“, односно тржишно-социјалне економије. Тек концепти развијени на бази Ролсове идеје радикалног реформизма и социјализације власништва поседују посткапиталистички потенцијал.¹⁷

3.1. Официјелни актери и (ограничене) стратегије промена

Чак и Светска банка и Међународни монетарни фонд промовишу инклузију и достојанствени рад у својим документима. Дobar пример је „Пристојан рад“ (*Decent Job Initiative*) Међународне организације рада која је изазвала много похвала, анализа и уношења у јавне документе многих држава, али је донела само козметичке промене.

Дански *flex-security* програм концепт мирења флексибилизације радних односа уз сигурност – обилне надокнаде и трансфере државе онима који губе посао или га имају нередовно, има једно суштинско ограничење: „програм није добар када су временске прилике лоше“, дакле, када прекарни радници постају многобројни, а буџети чак и богатих држава се покажу ограничени.¹⁸

16) Џон Мајнард Кејнз, *Економске последице мира*, Mediterran Publishing, Нови Сад, 2015.

17) John Rols, *A Theory of Justice*, нав. дело.

18) Adranik Tangian, *Not for bad weather: Macro-analysis of flexicurity with regard to the crisis*, Hans-Böckler-Stiftung, 2012.

У *Спасавању капитализма* Рајх се залаже за неку врсту портфолија или тржишне корпе промена чији је циљ „предистрибуција“ тржишних прихода, а не њихова редистрибуција.¹⁹ Те промене би биле засноване на стандардним либералним идејама, као што су повећање минималне зараде, измена закона о раду усмереног против синдиката и промена уговорног права која би радницима дала овлашћење да предузму кораке против послодаваца, а дужницима да бране своје интересе од кредитора.

3.2. Контрверзе око универзалног базичног дохотка

Све ширу подршку, и то са различитих страна политичког спектра, добија идеја да буде установљен универзални базични доходак (УБД). По моме суду иза ове идеје стоји уверење да ће становништво на планети и даље расти све до неких 11 милијарди крајем века и да једноставно, уз паралелни улазак у дигиталну еру, неће бити могуће обезбедити (плаћени) посао свима. При томе, УБД би заменио друге социјалне трансфере (социјална помоћ, дејчи додаци, осигурање од незапослености, основне пензије). Идеално, УБД би могао бити адекватан за друштвено прихватљив животни стандард и без додатних трансфера из плаћеног рада. Дакле, донео би основну сигурност и што је радикална новина, омогућује да се рад/посао напусти као једини извор социјалне сигурности.

Најрадикалнија варијанта подразумева да сваки грађанин стиче право на финансијску подршку која му обезбеђује основну егзистенцију, а варијација је безброј.²⁰ Како главни идеолог УБД-а, белгијски филозоф и економиста Филип Ван Паријс сматра да право на базични доходак има и сурфер.²¹ Дакле, уопште није важно да ли ради или се замајава, да ли има неке приходе или не. Своје идеје Паријс је формулисао још 1995. у књизи *“Real Freedom for All”* (Стварна слобода за свакога).²² Ствар, како с правом сматра Милутин

19) Паул Кругман, „Спасавање капитализма“, приказ књиге Роберта Б. Рајха (*Robert B. Reich*) *Saving capitalism: For the many, not for few* / *Спасавање капитализма: за већину, не за мањину*, Кноpf, 2015, Internet, <https://pescanik.net/spasavanje-kapitalizma/>, 06/12/2015.

20) Финска је најозбиљније и најдаље отишла. Она је експериментално одабрала 2000 особа којима је додељен УБД (560 евра месечно) на две године и од резултата праћења њиховог опхођења зависиће будућност пројекта. Експеримената, па чак и програма има по разним земљама, углавном богатим. Швајцарска је, међутим на референдуму 2016. одбацила идеју безусловног основног дохотка и то са 76,9 одсто гласова против. Истина њихов плафон солидарности постављен је веома високо на 2.500 франака месечно (2.900 евра) за одрасле и још по 625 (737 евра) за свако дете (Милутин Митровић, „Замка поклоњених доходака“, Internet, <https://pescanik.net/zamka-poklonjenih-dohodaka/>, 24/01/2018).

21) Исто.

22) Исто.

Митровић, више није неоснована, јер има политичку подршку и деснице и левице у развијеним земљама.²³

Истовремено, постоје и бројне дилеме и контроверзе везане за причу о универзалном и базичном доходу. Пре свега отвара се питање ко би имао права на овај доходак, односно да ли је он уопште универзалан? Да ли би га добијали само држављани или сви грађани, укључив и оне са одобреним трајним боравком – имигранти, пре свега?

Није ли то и неки облик поновног успостављања „климатизираниог“ Римског царства у коме се плебсу нуди хлеба и игара при чему се он онда ништа и не пита. Митровићу то много личи на проширење америчке праксе са боновима за исхрану (*food bonds*) – платимо им да нам не сметају, па нека се безбедно буне. Богати би коначно могли мирно да управљају светом каналишући светско богатство у још мањи број руку. Најзад, и најважније, то би опасно покидало везу са радом као основом људског (само)достојанства. У сваком случају, како то истиче Митровић, радикална трансформација социјалног система, била би највећи финансијски хазардерски потез нашег времена.²⁴

3.3. Прогресивно опорезивање и социјална заштита

Прогресивни порез би зауставио или бар успорио раст неједнакости која данас расте по стопи која се на дуги рок не може одржати. Чиста и перфектна конкуренција ту девијацију не може отклонити.²⁵

Када је о редистрибутивним стратегијама реч, примера ради, својевремени раскид с политиком прогресивног опорезивања у Великој Британији препознатљиво је „постигнуће“ по којем се и данас памти епоха тачеризма. Нови лабуристи из епохе Тонија Блера такву одлуку никада нису довели у питање.

Идеја о повратку на фискалну политику прогресивнијег опорезивања чини важан део плана Ентони Аткинсона.²⁶ Велико смањивање пореских стопа за највише доходне разреде допринело је наглomu расту неједнакости, а да притом није остварена адекватна корист за друштво у целини.²⁷

23) Исто.

24) Исто.

25) Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, нав. дело, стр. 517.

26) Томас Пикети, „Ка друштву веће једнакости“, приказ књиге Ентони Б. Аткинсона (Anthony B. Atkinson) *Inequality: What Can Be Done? / Неједнакост: Шта да се ради?*, Harvard University Press, 2015, Internet, <https://pecanik.net/ka-drustvu-vece-jednakosti/>, 11/06/2015.

27) Исто.

Аткинсон предлаже више верзија сценарија реформе и закључује да би то омогућило повратак на политику универзалне социјалне заштите која би била свима доступна, на супрот условљеном пружању помоћи која изолује најсиромашније. Аткинсон јасно упућује на те проблеме и говори о формирању „светске пореске управе“ и могућем повећању међународне помоћи на један одсто бруто друштвеног производа.²⁸

Важан теоријски допринос примени опорезивања у решавању проблема концентрације богатства дао је, као што смо то већ констатовали, Томас Пикети у свом делу „Капитал у XXI-ом веку“. Насупрот неолибералној догми о потреби снижавања пореза и одустајања од прогресивног опорезивања, Пикети се залаже за повећање пореза и прогресивно опорезивање, али не само текућих доходака, него и акумулираног богатства. Он предлаже да се уведи порез од 1% за домаћинства која имају имовину у вредности од 1 до 5 милиона долара, а 2% на имовину већу од 5 милиона. На имовину преко милијарду долара она би могла да буде и 10%.²⁹

Поуздати се претерано у редистрибуцију је, међутим, наиван оптимизам. Добростојећи су склони да мисле да су зарадили свој (неопорезовани) приход – да је то њихов новац. Чак и друштва са снажним осећајем за друштвену правду, имала би проблема да остваре било шта путем *post festum* прерасподеле. Још горе од тога, зависност од механизма прерасподеле, опорезивања и трансфера, отвара врата за конзервативце да повуку црту између радничке класе која је једва изнад границе сиромаштва и тоталне сиротиње, што подрива осећај солидарности неопходан за одржавање праведног друштва.

3.4. Ролсова визија и радикални реформизам

Ролс у својим позним списима није сматрао да капитализам може остварити његову теорију правде. У праведном друштву, политичка економија мора бити организована са циљем било *зajедничког* било *широко расподељеног* богатства и капитала. Прва опција одговара ономе што Ролс назива „либерални социјализам“: у којем је већи део капитала у колективном власништву.³⁰ Друга опција са широком расподелом богатства и капитала одговара „систему демократски регулисаног власништва“: политичко-економском систему усмереном ка расподели богатства и капитала што је могуће шире међу грађанима.³¹

28) Исто.

29) Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, нав. дело, стр. 253.

30) John Rols, *A Theory of Justice*, нав. дело.

31) Boston Review, „С ону страну државе благостања“, Internet, <https://pescanik.net/s-onustranu-drzave-blagostanja-3/>, 04/11/2012.

Како би се Ролсова уопштена визија да друштвена правда захтева праведнију пре-пореску предрасподелу продуктивног богатства, а не само прерасподелу прихода могла превести у прогресивни политички програм? Бројни аутори су развили неке идеје које обећавају.

Прво, сва деца би могла одмах по рођењу добити поверенички фонд. Примера ради, држава у САД би могла да обезбеди свим младима супстанцијални улог од 80.000\$ са којима би започели своје одрасле животе, као што су предложили Брус Екерман и Ејми Алкот.³²

На другој страни, бројни аутори су се фокусирали на развијање облика производног капитала са широким власништвом, било од стране радника, локалних организација и самоуправа или других хибридних облика власништва попут кооператива, задруга и других облика социјалног предузетништва. При томе се неретко предлажу промене власничке структуре производног капитала кроз, рецимо, ефективно подруштвљавање власништва над акцијама корпорација, које сваком грађанину даје трајни удео у власништву над корпорацијама.

4. НА ПУТУ КА ПОЖЕЉНОМ ЕПИЛОГУ

Данас је више него икада раније потребно да се сви они који верују у демократију и прогресивну владавину, уједине. Берни Сандерс истиче да морамо развити интернационални покрет који ће се супротставити похлепи и идеологији милијардерске класе и повести нас у свет економске, социјалне и еколошке правде. На другој страни, у ситуацији овако изражених неједнакости, расту ауторитаризам и десничарски популизам који експлоатише и појачава озлојеђеност оних на које је систем заборавио и распламсава етничку и расну мржњу.

Насупрот томе, мора доћи до радикализације синдиката, као и политичких партија левице које, уз помоћ нових социјалних покрета, морају настојати да добију подршку и прекаријата и покушају да их укључе у своје структуре. Унутар ових партија и покрета се, имајући у виду социјални профил њихових активиста и присталица, често заговара теза да од радикализације средње класе зависе промене и да ова, пре свега, „креативни прекаријат“, постаје кључни социјални актер.³³

32) Исто.

33) Зоран Стојиљковић, „Популизам и мањкава демократија – случај Србија“, *Политикон*, 8/2014, стр. 208.

Нови међународни прогресивни покрет треба да се посвети елиминисању структуралне неједнакости између и унутар држава. Он мора подржати националне и интернационалне политике усмерене на подизање животног стандарда сиротиње и људи из средње класе – почев од пуне запослености и минималне наднице, па све до универзално доступног високог образовања, здравства и уговора о фер трговини. Поврх тога, мора се обуздати моћ корпорација и спречити еколошка катастрофа као последица климатских промена.³⁴

Средства за елиминисање беде и стварање приступачног и еколошки одрживог глобалног енергетског система су ту пред нама, али су још чврсто у рукама корпоративне елите и њених политичких извођача радова. На крају, свест да постоји алтернатива и да неолиберално сивило не мора бити наша судбина је почетак његовог краја.

ЛИТЕРАТУРА

Аристотел, *Политика*, БИГЗ, Београд, 1984.

Благојевић Хјусон Марина, „Социјална правда и развој – кокошка или јаје?“, *Политика*, 9.2.2017.

Волцер Мајкл, *Подручја правде, Одбрана плурализма и једнакости*, Филип Вишњић, Београд, 2000.

Јанковић Иван, „Шта је то социјална правда?“, Internet, <http://katalaksija.com/2007/05/31/sta-je-to-socijalna-pravda/>, 23/03/2018.

Кејнс Џон Мајнард, *Економске последице мира*, Mediterran Publishing, Нови Сад, 2015.

Кругман Паул, „Спасавање капитализма“, приказ књиге Роберта Б. Рајха (*Robert B. Reich Saving capitalism: For the many, not for few / Спасавање капитализма: за већину, не за мањину*, Knopf, 2015, Internet, <https://pescanik.net/spasavanje-kapitalizma/>, 06/12/2015.

Лукић Радомир, *О правди и правичности*, Дом културе Студентски град, Београд, 1995.

Милановић Бранко, *Богаташи и сиромаси: кратка и необична историја глобалне неједнакости*, Службени гласник, Београд, 2012.

Митровић Милутин, „Замка поклоњених доходака“, Internet, <https://pescanik.net/zamka-poklonjenih-dohodaka/>, 24/01/2018.

Петринг Александер, *Социјална држава и социјалдемократија*, ФЕС, Београд, 2012.

Пикети Томас, „Ка друштву веће једнакости“, приказ књиге Ентони Б. Аткинсона (*Anthony B. Atkinson Inequality: What Can Be Done?*

34) Bernie Sanders, „Plan“, Internet, <https://pescanik.net/plan/>, 26/01/2018.

- / *Неједнакост: Шта да се ради?*, Harvard University Press, 2015, Internet, <https://pecanik.net/ka-drustvu-vece-jednakosti/>, 11/06/2015.
- Платон, *Држава*, Дерета, Београд, 1983.
- Родин Давор, „Либерализам и комунитаризам: двије корекције сувремене демократије“, *Политичка мисао*, бр. 32(1)/1995, стр. 19-31.
- Стојиљковић Зоран, „Популизам и мањкава демократија – случај Србија“, *Политикон*, 8/2014, стр. 7-21.
- Хајек Фридрих, *Поредак слободе*, Нови Сад, Global Book, 1998.
- Boston Review, „С ону страну државе благостања“, Internet, <https://pecanik.net/s-onu-stranu-drzave-blagostanja-3/>, 04/11/2012.
- Piketty Thomas, *Capital in the Twenty-First Century*, Harvard University Press, Harvard, 2014.
- Rols John, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Harvard, 1999.
- Sanders Bernie, „Plan“, Internet, <https://pecanik.net/plan/>, 26/01/2018.
- Tangian Adranik, *Not for bad weather: Macro-analysis of flexicurity with regard to the crisis*, Hans-Böckler-Stiftung, 2012.

Zoran Stojiljkovic

TREATISE ON SOCIAL JUSTICE AND EQUITY

Resume

Different understandings and interpretations of social justice are the subject of controversy precisely because they are impregnated, or we could even say contaminated, by various interest expectations and ideological meanings and readings. This paper focuses on the issue of sustainability of various strategies for reducing inequalities within the different concepts of a democratic and socially cohesive society. The first part of the paper aims to give an insight into the different understandings of social justice and the efforts to institutionally design and implement justice. The second part gives an overview of the current attempts to stop the growth of inequality. I argue that the widespread post-democratic reduction of democracy, in addition to increased economic inequalities, leads to the erosion of legal and political equality. Consequently, the already vicious, unequal world transforms in the dystopian caricature of a just society rather than in its utopia.

Keywords: social justice, distribution, equality, social cohesion, taxes, universal income

---

* Овај рад је примљен 01. фебруара 2018. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. фебруара 2018. године.